

Originea, istoria și simbolismul *epigonatului*

Diac. drd. Vlăduț-Iulian Roșu

Keywords: *epigonation, encheirion, towel, pálica, nabedrennik, vestments*

În prezent, epigonatul face parte din vestimentația arhiereilor, dar și a unora dintre preoți, răsplătiți de episcopul locului pentru bogata activitatea desfășurată în comunitățile lor. În Biserica Ortodoxă Română pentru desemnarea acestui veșmânt este des întâlnită denumirea de „bederniță”, nume împrumutat din limba slavonă. După cum vedea, termenul a fost în mod eronat atribuit epigonatului, întrucât la bază el desemnează de fapt un alt veșmânt, numit „nabedrennik”, care are o formă apropiată epigonatului. Purtarea concomitentă a celor două piese de vestimentație liturgică se întâlnește astăzi doar în practica Bisericiilor Ortodoxe de influență rusească.

Epigonatul (gr. ἐπιγονάτιον) sau *bederniță* este veșmânt liturgic având formă pătrată sau rombică, având dimensiunile aproximativ 30 x 30 cm, purtat la nivelul genunchilor. Însăși denumirea de *epigonat* provine de la cuvintele grecești ἐπι = situat după ceva și γόνυ = genunchi, *epigonatul* desemnând astfel „[veșmântul n.n] cel de la genunchi”. În unele surse istorice se regăsește sub numele de ὑπογονάτιον (de la ύπό = sub și γόνυ) sau simplu, *γονάτιον*¹. Inițial, a făcut exclusiv obiectul vestimentației episcopale, însă cu timpul a fost acordat în sens de apreciere și unora dintre preoți. În riturile vechi orientale un astfel de veșmânt nu este cunoscut decât în Biserica Armeană sub numele de „konker”². În Bisericile de influență rusă *epigonatul*

¹ Sidney Chawner WOODHOUSE, *English-Greek Dictionary. A vocabulary of the Attic Language*, George Routledge and Sons, Limited Broadway House, Ludgate Hill, 1910, p. 470.

² Nikodemus C. SCHNABEL, *Die liturgischen Gewänder und Insignien des Diakons, Presbyters und Bischofs in den Kirchen des byzantinischen Ritus (Veșmintele liturgice și însemnile diaconului, presbiterului și episcopului în bisericile ritului bizantin)*, Ed. Echter, Würzburg, 2008, p. 68.

este cunoscut și sub denumirea de *pálca*, ce înseamnă *armă*, iar *bederniță* (*nabedrennik*), provine de la *bedro* = *șold*³.

În primele surse istorice *epigonatul* este atestat însă sub o altă denumire, cea de *enchorion* (gr. *τὸ ἐνχείριον*). Prima mențiune a acestuia a fost făcută de către Sfântul Gherman al Constantinopolului la începutul secolului al VIII-lea⁴. Scriitorul l-a catalogat drept un obicei nou apărut printre episcopii răsăriteni, precizând că rațiunea introducerii unui astfel de veșmânt în vestimentația arhierească era legată de momentul spălării picioarelor ucenicilor de către Mântuitorul Hristos. Astfel, *enchorionul* purtat de arhiereu amintea de „ștergarul” (gr. *τὸ λέντιον*) folosit de Mântuitorul Hristos în cadrul acelui moment (cf. *Ioan* 13, 4-5). Cel mai probabil, Sfântul Gherman l-a consemnat ca un obicei local, întrucât în cadrul scrierii sale, *enchorionul* este prezentat independent de restul pieselor de vestimentație arhierești⁵, iar *Codexul Barberini* gr. 336, o altă sursă din secolul al VIII-lea, nu îl enumera printre veșmintele litugice primite de episcop la hirotonie⁶. În secolul al IX-lea însă, *enchorionul* este menționat în două surse istorice. Prima dintre ele aparține Sfântul Sofronie al Ierusalimului și reprezintă o reluare a mențiunii făcută de Sfântul Gherman cu privire la legătura dintre *enchorion* (gr. *τὸ ἐνχείριον*) și *ștergarul* (gr. *τὸ λέντιον*) folosit de Mântuitorul Hristos la ștergerea picioarelor⁷. Cea de-a doua sursă istorică din această perioadă reprezintă o conversație dintre patriarhul Nichifor al Constantinopolului și papa Leon al III-lea, căruia patriarhul îi trimisese în dar un *enchorion* (gr. *τὸ ἐνχείριον*) brodat cu fire de aur, împreună cu alte veșminte⁸, acest lucru petrecându-se undeva între 806-815⁹.

³ Spre deosebire de *bederniță* (*nabedrennik*), *epigonatul* (*pálca*) prezintă o întăritura de obicei realizată din carton (identic cu cel grecesc). Totodată, *epigonatul* este prins cu un fir de material de un singur colț, iar *bederniță* este prinsă de două colțuri. N.-C. SCHNABEL, *Die liturgischen Gewänder...*, pp. 68-69.

⁴ GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, *Iστορία εκκλησιαστική και μυστική Θεωρία*, în PG 98, 395; *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, trad. de Nicolae Petrescu, Editura Anastasia, București, 2000, p. 24.

⁵ GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii...*, p. 24.

⁶ Stefano PARENTI, Elena VELKOVSKA (eds.), *L'Eucologio Barberini* gr. 336, C.L.V. – Edizioni Liturgiche, Roma, 1995, p. 177.

⁷ SOFRONIE AL IERUSALIMULUI, *Comentarius Liturgicus*, în PG 87/3, 3988.

⁸ NICHIFOR AL CONSTANTINOPOLULUI, *Epistola ad Leonem III Papam*, în PG 100, 200. Patriarhul Nichifor îi trimisese papei Leon III mai multe drept daruri printre care, un *stihar alb* (gr. *στιχάριον λευκόν*), un *epitrahil* (gr. *ἐπιτραχήλιον*), un *felon* (gr. *φαινόλιον*), un *engolpion de aur* (gr. *ἐγκόλπιον χρυσοῦν*) și un *enchorion* (gr. *ἐνχείριον*).

⁹ Karel C. INNEMÉE, *Ecclesiastical Dress in The Medieval Near East*, Ed. E.J. Brill, Leiden/

Plecând de la etimologia cuvântului *enclirion*, care provine de la *ἐν* = în, pe, la și *χειρός* = mâna, *enclirionul* înseamnă „[veșmântul n.n] cel de la mâna”¹⁰, Joseph Braun a susținut faptul că originea lui trebuie căutată în piesa de vestimentație romană numită *mappa* sau *mappula*¹¹. *Mappa* era un articol vestimentar în forma unei benzi purtată pe mâna de către demnitarii din ordinele militare romane, care începând cu secolul al VII-lea a fost atestată în tradiția liturgică apuseană sub denumirea *manipula*¹². Unii dintre cercetători¹³ care au dezvoltat mai departe opinia lui Joseph Braun au afirmat că *enclirionul* nu ar fi altceva decât inserția *manipulei* în tradiția costumului episcopal de la Constantinopol, de aici răspândindu-se în tot spațiul răsăritean¹⁴. Deși la nivel terminologic, această opinie pare să fie una veridică¹⁵, ea se confruntă cu două mari dificultăți: modul de prindere, cât și forma *enclirionului* erau diferite de cele al *mappeil manipulei*. Referitor la primul aspect, Sfântul Gherman a precizat clar că *enclirionul* era prins de brâul episcopului, numindu-l *enclirionul cel de la brâu* (gr. τὸ ἐγχείριον τὸ ἐπὶ τῆς ζώνης)¹⁶. Luând în considerare acest aspect, descrierea *enclirionului* din primele surse istorice se potrivește mai degrabă cu o altă piesă liturgică specifică episcopului Romei și anume, *subcinctorum* sau *subcingulum*¹⁷. Acest veșmânt are forma unei benzi asemănătoare *manipulei*, cu diferența că acesta este prins

New York/Köln, 1992, p. 159.

¹⁰ S.-C. WOODHOUSE, *English-Greek Dictionary...*, p. 382.

¹¹ JOSEPH BRAUN, *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient: Nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik (Vestimentația liturgică din Occident și Orient: spre origine și dezvoltare, întrebuițare și simbolistică)*, Freiburg im Breisgau, 1907, pp. 550-551.

¹² N.-C. SCHNABEL, *Die liturgischen Gewänder...*, pp. 76-77. *Manipula* a reprezentat un veșmânt de dimensiuni reduse, mai precis o bandă de material cu o lățime de 5-10 cm și o lungime între 70 și 100 cm. Aceasta era purtată pe mâna stângă de către clerici, neavând un rol liturgic special. După reforma liturgică a Conciliului II Vatican *manipula* a fost scoasă din uzul liturgic apusean.

¹³ Această opinie este împărtășită de Karel C. INNEMÉE, arhim. CHRYSOSTOMOS, Georgios HRISOSTOMOU și Nikodemus C. SCHNABEL.

¹⁴ Arhim. CHRYSOSTOMOS, *Orthodox Liturgical Dress: An Historical Treatment*, Holy Cross Orthodox Press, Massachusetts, 1981, p. 55.

¹⁵ Arhimandritul CHRYSOSTOMOS susținea legătura dintre *mappa* și *enclirion* invocând la nivel terminologic apropierea între două cuvinte diferite ca înțeles, care au formă apropiată: *enclirion* și *encliridion* = cuțit, pumnal. Această asociere a lui Chrysostomos a fost făcută în baza simbolismului ulterior al epigonatului de „sabie a Duhului”. Arhim. CHRYSOSTOMOS, *Orthodox Liturgical Dress...*, p. 57.

¹⁶ GHerman AL CONSTANTINOPOLULUI, *Istoria ekklesiastikή καὶ μνησική θεωρία*, în PG 98, 395; GHerman AL CONSTANTINOPOLULUI, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii...*, p. 24.

¹⁷ Arhim. CHRYSOSTOMOS, *Orthodox Liturgical Dress...*, p. 53.

de brâu și nu așezat pe mâna¹⁸. Cu toate acestea, o legătură între *subcincto-riūm* și *enclirion* nu poate fi susținută științific încă întrucât *subcincto-riūm* este atestat pentru prima dată în uzul liturgic apusean abia la sfârșitul secolului al IX-lea¹⁹.

O altă ipoteză enunțată de Nikodemus Schnabel susține că originea *enclirionului/epigonatului* trebuie căutată în veșmântul liturgic apusean numit *gremial*²⁰. *Gremialul* este un veșmânt confecționat din in, are forma rectangulară, prințându-se de brâul cu ajutorul a două cordoane. Acesta este folosit de episcopii romano-catolici în timpul mai multor momente: în timpul împărțirii lumânărilor, a ramurilor de palmier, sau a cenușii binecuvântate, în momentul ungerilor sacre și a consacrărilor, precum și în timpul sălării picioarelor din Joia Mare²¹. Cu toate că Nikodemus Schnabel o enumerează ca ipoteză, validitatea acesteia este infirmată de atestarea târzie a *gremialului*, utilizat în uzul liturgic apusean începând cu secolul al XIV-lea²². O altă opinie despre originea *enclirionului/epigonatului*, dar care nu a fost susținută de niciun cercetător până în prezent, a fost consemnată de cercetătorul Karel C. Innemée. Aceasta a remarcat existența unei asemănări proeminente între *enclirion* și o piesă de vestimentație specifică lumii islamică numită *mandil*, o bucată rectangulară de material așezată pe mâna sau prinsă de brâu. Cu toate acestea, spune Karel C. Innemée, „diferența majoră (între cele două) este aceea că în tradiția islamică această piesă vestimentară a avut un caracter non-ritualic, prin urmare, nu există motive să credem că dezvoltarea *enclirionului* este legată cu *mandilul*, chiar dacă par a avea în comun originea în viață civilă și aristocratică”²³.

Din secolele VIII-IX nu există nicio reprezentare a vreunui episcop cu *enclirion*²⁴. Forma acestuia o descoperim în *Minologhiul* împăratului Vasile

¹⁸ N.-C. SCHNABEL, *Die liturgischen Gewänder...*, p. 70.

¹⁹ J. BRAUN, *Die Liturgische Gewandung...*, pp. 117-118.

²⁰ N.-C. SCHNABEL, *Die liturgischen Gewänder...*, pp. 70-71. După reforma liturgică a Conciliului II Vatican, *gremialul* a fost folosit din ce în ce mai puțin în uzul liturgic al Bisericii Romano-Catolice.

²¹ N.-C. SCHNABEL, *Die liturgischen Gewänder...*, p. 71.

²² J. BRAUN, *Die Liturgische Gewandung...*, p. 123.

²³ K.-C. INNEMÉE, *Ecclesiastical Dress...*, p. 178.

²⁴ Nikolina MARAKOVIĆ, Tin TURKOVIĆ, „Liturgical Vestments in the Eleventh and Twelfth Century Mural paintings of Dubrovnik and Elaphiti Islands – a Contribution to the Study of Adrio-Byzantinism on the Eastern Adriatic”, în *RIPU*, nr. 40/2016, p. 10.

al II-lea (*Codex Vat. Gr. 1613*), care datează de la sfârșitul secolului al X-lea în imaginea care îl ilustrează pe Sfântul Grigorie Taumaturgul, *enchorionul* având forma unui ștergar de culoare aurie²⁵. Acest lucru se poate zări și în mozaicurile din Catedrala *Sfânta Sofia* din Kiev (cca. 1000), în Biserică *Adormirea Maicii Domnului* din Episkopi, Evrytania – Grecia (sec. XI), și chiar în Venetia la Biserică *Santa Maria Assunta-Torcello* (sec. XI)²⁶. Prin urmare observăm foarte că forma lui nu prezintă trăsăturile *manipulei* romane. O reprezentare iconografică care ne-a atras atenția în mod special este un mozaic bizantin din *Capela Palatină* – Palermo (cca. 1140-1170) care îl infățișează pe Sfântul Cataldus atât cu *enchorionul* bizantin, cât și *manipula* apuseană²⁷. Acest lucru arată, pe de-o parte, că *enchorionul* nu a fost străin și practicii liturgice apuseană, iar pe de altă parte, sugerează faptul că ele reprezintă veșminte liturgice cu drumuri diferite în ceea ce privește originea lor.

O altă opinie cu privire la originea *enchorionului* a fost propusă de Vasile Gregorian. Aceasta a considerat că *enchorionul* reprezintă un produs intern al Bisericii, introducerea lui în vestimentația arhierească datorându-se exclusiv ceremonialului spălării picioarelor săvârșit de clerici în Joia Mare²⁸. Ritualul bazat pe amănunte scripturistice (cf. *Ioan* 13, 4-5) a fost practicat încă din primele secole, fiind amintit de Tertulian (145-220), Conciliul de la Elvira (aprox. 305-306) și de Fericitul Augustin, iar Sfinții Gherman și Sofronie par să nu fie străini de un astfel de ritual practicat la Constantinopol²⁹. Astfel, asociat cu momentul în care Hristos a spălat picioarele ucenicilor, ștergarul, folosit de către episcopi în cadrul ceremonialului din Joia Mare, a fost inclus

²⁵ Warren T. WOODFIN, *The Embodied Icon: Liturgical Vestments and Sacramental Power in Byzantium*, în coll. *Oxford Studies in Byzantium*, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 17; *Minologhiul lui Vasile II* (sfârșitul sec. X – începutul sec. XI) conține o scurtă colecție de vieți de sfinți, compilată la Constantinopol pentru uzul liturgic, având în jur de 430 de miniaturi, realizate de 8 artiști diferiți (*Codex Vat. Gr. 1613*). În miniatura care îl infățișează pe Sfinții Atanasie și Chiril, aceștia sunt reprezentați cu: *stihar*, *epitrahil*, *felon*, *omoфор*, *mânecură* (prima mențiune scrisă despre *mânecură* fusese făcută abia în doua jumătate a secolului XI în corespondență dintre patriarhii Mihail Kerularios și Petru al Antiohiei) și *enchorion*. Într-o altă scenă, cea a sinodului I de la Niccea, remarcăm următoarea vestimentație a episcopilor: *stihar*, *felon*, *omoфор* și *mânecură*.

²⁶ J. BRAUN, *Die Liturgische Gewandung...*, p. 552.

²⁷ Joachim POESCHKE, *Mosaiken in Italien 300-1300*, Hirmer Verlag, München, 2009, pp. 107-127.

²⁸ Vasile GREGORIAN, *Veșmintele liturgice în Biserică Ortodoxă*, Tipografia Sf. Mitropoliei a Olteniei, Craiova, 1941, p. 125.

²⁹ SOFRONIE AL IERUSALIMULUI, *Comentarius Liturgicus*, în PG 87/3, 3988; GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, *Tâlcuirea Sfîntei Liturghii...*, p. 24.

vestimentația episcopului – cel mai probabil – ca un obicei local, ulterior practica extinzându-se și la ceilalți episcopi. Introducerea unei astfel de piese vestimentare, se datorează totodată și viziunii teologice răsăritene conform căreia episcopul reprezintă pe Hristos Însuși. Cu toate că întrebuițarea unui astfel de veșmânt s-ar rezuma la o singură zi pe an, conform lui Vasile Gregorian, acest ștergar ar fi fost folosit de clerici și în cadrul spălărilor ritualice încă dinainte de săvârșirea serviciului divin³⁰.

Veșmântul este amintit sub denumirea de *enchorion* și în corespondență dintre patriarhii Petru al Antiohiei și Mihail Kerularios al Constantinopolului de la mijlocul secolului al XI-lea. Discuția s-a rezumat însă la a preciza că *enchorionul* (gr. ἐνχείρια) a reprezentat o prerogativă specifică episcopului și că preoții nu au dreptul de a-și asuma purtarea acestei piese de vestimentație³¹. Cel mai probabil patriarhul Petru s-a sesizat în această epistolă, întrucât se constatașe faptul că unii dintre preoți și-au asumat dreptul de a purta *enchorion* fie de la sine, fie ca distincție onorofică din partea unor episcopi de provincie. De aceea, pentru a elimina orice neclaritate cu privire la aspect, Petru al Antiohiei alege să îi semnaleze acest lucru patriarhului Mihail Kerularios.

Termenul de *epigonation* (gr. ἐπιγονάτιον) este menționat pentru prima dată în secolul al XII-lea de către Theodor Balsamon într-o scrisoare adresată patriarhului Marcu al Alexandriei. Aceasta din urmă l-a întrebat pe Balsamon dacă egumenii și protopresbiterii pot purta *epigonatul*, iar răspunsul său a fost unul negativ, purtarea lui limitându-se la episcopi³². Conform lui Joseph Braun, motivul înlocuirii denumirii de *enchorion* cu cea de *epigonation* îl putem doar deduce, întrucât cu privire la acest aspect nu există niciun indiciu în nicio sursă istorică scrisă³³. Așadar, potrivit acestuia, schimbarea denumirii este o urmare a modificării formei acestui veșmânt: odată cu dezvoltarea broderiilor din aur și argint și împodobirea masivă a *enchorionului* cu ele, acesta a pierdut conformația sa de „ștergar”, căpătând forma unui obiect rigid³⁴. Prin

³⁰ Vasile GREGORIAN, *Veșmintele liturgice...*, p. 125.

³¹ Mihaelis CERULARII, *Epistola ad Petri Theopoleos*, în PG 120, 800.

³² Theodor BALSAMON, *Meditata*, în PG 138, 988.

³³ J. BRAUN, *Die Liturgische Gewandung...*, p. 552.

³⁴ Această propunere făcută de Joseph BRAUN este îmbrățișată și de cercetători noi în domeniul veșmintelor liturgice bizantine, precum Warren T. WOODFIN, Nikolina MARAKOVIĆ și Tin TURKOVIĆ. W.T. WOODFIN, *The Embodied Icon...*, pp. 17-18; N. MARAKOVIĆ, T. TURKOVIĆ, „Liturgical Vestments....”, în RIPU, p. 10

urmare, spune Joseph Braun, denumirea *epigonation* se datorează caracterului ornamental al acestei piese de vestimentație, care, datorită greutății cădea pe genunchi, devenind astfel veșmântul „cel-de-la-genunchi”, de la γόνυ = genunchi³⁵. Warren T. Woodfin a împărtășit aceeași idee cu Joseph Braun, considerând perioada secolului al XIII-lea una de tranziție de la *enchorionul-ștergar* la *epigonatul* în forma actuală³⁶. Totodată, încărcarea cu broderie a dus ulterior și la schimbarea modului de prindere, întrucât brâul nu a mai putut susține greutatea *epigonatului* și astfel, veșmântul a fost suspendat de umărul slujitorului cu ajutorul unui cordon³⁷.

Începând cu secolul al XII-lea, forma *epigonatului* poate fi remarcată în mozaicurile din biserică din Cefalu-Sicilia, precum și în picturile din bisericiile bizantine de pe malul Adriaticii îndeosebi de la Dubrovnik³⁸. În aceste reprezentări *epigonatul* este de formă pătrată sau romboidală, este are culoare aurie, având decorații în acord cu motivele de pe *epitrahile*³⁹. Începând cu secolul al XIII-lea, *epigonatul* în această formă este aproape nelipsit din vestimentația episcopală din frescele și mozaicurile bizantine⁴⁰.

În comentariile liturgice din secolul al XIV-lea, *epigonatul* a fost amintit doar de Sfântul Nicolae Cabasila, care a făcut o descriere scurtă a acestui veșmânt. Potrivit acestuia, *epigonatul* era prins de brâul episcopului de către diaconi, iar forma lui era cea a unei spade. Totodată, el este primul care dezvăluie rugăciunea rostită la îmbrăcarea acestei piese de vestimentație și anume: „Încinge sabia Ta peste coapsa Ta, Puternice” (cf. *Psalmi 45, 4*)⁴¹. Referitor la *epigonat*, *Diataxisul lui Gemistos*, care provine tot din secolul al XIV-lea, preciza că la Catedrala din Constantinopol exista chiar un oficiant anume

³⁵ S.-C. WOODHOUSE, *English-Greek Dictionary...*, p. 470.

³⁶ W.T. WOODFIN, *The Embodied Icon...*, pp. 17-18.

³⁷ De remarcat este faptul că adeseori printre mitropolitii greci există obiceiul de a se prinde *epigonatul* de *omofor*. Una dintre explicațiile acestui mod de prindere se fundamentează pe faptul că, atunci când *sakkos*-ul a fost asumat de către episcopat, *epigonatul* prins la brâu a fost acoperit de mărimea *sakkos*-ului. Astfel, pentru a nu incomoda slujitorul în timpul serviciului divin, cât și pentru așezarea lui la vedere, acesta a fost prins inițial de *omofor*, și ulterior s-a introdus practica prinderii de umăr. W. T. WOODFIN, *The Embodied Icon...*, p. 17.

³⁸ K.-C. INNEMÉE, *Ecclesiastical Dress...*, p. 160.

³⁹ N. MARAKOVIĆ, T. TURKOVIĆ, „Liturgical Vestments....”, în *RIPU*, p. 10.

⁴⁰ V. GREGORIAN, *Veșmintele liturgice...*, p. 128.

⁴¹ NICOLAE CABASILA, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, în Diac. Ioan I. ICĂ JR., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului. Integrala comentariilor liturgice bizantine*, Ed. Deisis, Sibiu, 2012, p. 340.

care se ocupa cu aşezarea epigonatului atunci când patriarhul se înveşmânta pentru oficierea Sfintei Liturghii⁴². Cu toate că în sursele istorice primare observăm că *enchorionull epigonatul* a reprezentat un veşmânt specific exclusiv treptei episcopale, conform Sfântului Simeon al Tesalonicului, în secolul al XV-lea era purtat și de către unii din preoți. Mai precis, el era îngăduit protopresbiterilor, stavroforilor și arhimandriților și doar ca un dar arhieresc în semn de apreciere pentru activitatea desfășurată în comunitățile sau în mănăstirile lor⁴³.

Din perioada bizantină au supraviețuit mai multe *epigone*. Aspectul lor este identic cu cel pe care epigonatul îl are în prezent: forma este părtrată, plană, iar laturile lui variază între 30 și 50 de cm, având broderii cu motive vegetale sau icoane. Pentru ca epigonatul să aibă o suprafață plană, broderia era efectuată pe o bucată de material întărit sau pergament⁴⁴. Cel mai vechi dintre ele se află la Muzeul Bizantin din Atena și datează de la începutul secolului al XIV-lea. Pe suprafață principală este brodată scena Învierii Domnului realizată în fir de aur⁴⁵. De la sfârșitul secolului al XIV-lea au supraviețuit patru epigone: unul se află la Mănăstirea Sfântul Ioan Teologul din Patmos și înfățișează icoana Pruncului Hristos (Anapeson), unul în Ohrida-Macedonia în Biserică Sfântului Clement, având țesută icoana Învierii asemănător celui din Muzeul Bizantin din Atena și alte două în țara noastră, care se află la Mănăstirea Tismana, respectiv Mănăstirea Putna. Cel aflat la Mănăstirea Tismana i-a aparținut mitropolitului Antim Kritopoulos, este realizat în fir de aur, suprafață principală înfățișând icoana Învierii Domnului⁴⁶. Epigonatul de la Mănăstirea Putna este cusut cu fir de aur și perle având brodată scena Adormirii Maicii Domnului⁴⁷.

⁴² A. DMITRIEVSKII, *Opisanie litugicheskikh rukopisei*, vol. II, Hildesheim, 1965, p. 302.

⁴³ SIMEON AL TESALONICULUI, *Despre Sfânta Liturghie*, Diac. Ioan I. ICĂ JR., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului. Integrala comentariilor liturgice bizantine*, Ed. Deisis, Sibiu, 2012, p. 407.

⁴⁴ Actualmente în confectionarea *epigonatului*, pentru întăritura lui se folosește hârtie, carton și mai nou, plastic.

⁴⁵ W.-T. WOODFIN, *The Embodied Icon...*, pp. 229-230

⁴⁶ *Epigonatul* mitropolitului Antim Kritopoulos se află în vistieria Mănăstirii Tismana, împreună cu *epitrahilul* acestuia. Datarea veșmintelor se datorează unei inscripții aflate într-un colț al epigonatului, fiind consemnat numele mitropolitului în chipul monogramei creștine: Ἀνθημος Μητροπολίτης Οὐγροβλαχίας. W.T. WOODFIN, *The Embodied Icon...*, p. 226.

⁴⁷ W.-T. WOODFIN, *The Embodied Icon...*, pp. 226-231.

Potrivit Sfântului Gherman, care menționează pentru prima dată *enclitionul*, acesta semnifică *ștergarul* (gr. *λέντιον*) folosit de Mântuitorul Hristos la ștergerea picioarele ucenicilor⁴⁸. Astfel, în viziunea Sfântului Gherman, *enclitionului* este chipul smereniei, episcopul plecându-se și în fața oamenilor și ajutându-i să șteargă murdăria păcatului din sufletul lor, aşa cum însuși Hristos a spălat și a șters picioarele ucenicilor Săi. Acest simbolism a fost reluat ulterior și de Sfântul Sofronie al Ierusalimului în comentariul său liturgic⁴⁹. Totodată, Sfântul Gherman amintește și de ștergarul cu care Pilat și-a șters mâinile sale, atunci când și-a spălat mâinile în fața mulțimii, ca semn al nevinovăției (cf. *Matei* 27, 24)⁵⁰.

Până în secolul al XIV-lea, nu mai există nicio altă sursă scrisă care să amintească despre semnificația *enclitionului*. Începând cu *Tâlcuirea Sfintei Liturghii* a Sfântului Nicolae Cabasila constatăm faptul că nu se mai acorda o importanță deosebită legăturii dintre *epigonat* și „ștergarul” cu care Mântuitorul a șters picioarele Apostolilor, ci i se atribuia o însemnatate nouă:

„pentru că el arhiereul nu este doar părinte și pedagog, ci și judecător, iar astfel știe să și taie și să pedepsească duhovnicește, de aceea e încins și cu chipul unei săbii, aşa-numitul *purtat-la-genunchi* (gr. *γονάτιον*), care are forma unei spade, fiindcă auzim vorbindu-se de o *sabie a Duhului* (cf. *Efeseni* 6, 17). Lucru evident din ceea ce se spune, pentru că atunci când i-o atârnă de *brâu*, diaconii spun: *Încinge sabia Ta peste coapsa Ta, Puternice* (cf. *Psalmi* 45, 4)”⁵¹.

Așadar, împodobirea masivă cu broderii a avut o influență și asupra simbolismului. Vechiul *enclition*, transformat într-un obiect rigid având aspectul unei spade, a căpătat un nou simbolism, cel de „sabie a Duhului” conform cuvintelor Sfântului Apostol Pavel. Mai mult decât atât, această semnificație a armei duhovnicești s-a reflectat și în rugăciunea de îmbrăcare a acestei piese de vestimentații. Conform Sfântului Nicolae Cabasila, episcopul ca suprem conducător al comunității este mereu „înarmat” duhovnicește pentru a-și apăra credincioșii de răul din lume și totodată pregătit să taie rădăcina păcatului atunci când sufletele lor sunt în primejdie.

⁴⁸ GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI *Tâlcuirea Sfintei Liturghii...*, p. 24.

⁴⁹ SOFRONIE AL IERUSALIMULUI, *Comentarius Liturgicus*, în PG 87/3, 3988.

⁵⁰ GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii...*, p. 24.

⁵¹ NICOLAE CABASILA, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii...*, p. 340.

Această simbolistică a fost reluată și de Sfântul Simeon al Tesalonicului la începutul secolului al XV-lea⁵². Sfântul Simeon adaugă însă că epigonatul arată și „biruința asupra morții, nestricăciunea firii noastre și marea tărie a lui Dumnezeu împotriva răului tiran, care s-a făcut din pricina că Domnul S-a născut fără păcat din Fecioară, a viețuit fără păcat, S-a răstignit și l-a biruit pe cel ce a născut păcatul înciindu-l prin invierea Lui pe Adam care căzuse prin păcat”⁵³. Acest simbolism al armei duhovnicești asociat de Sfinții Nicolae Cabasila și Simeon al Tesalonicului a condus în bisericile de limbă slavă la atribuirea numelui de *pálica*⁵⁴.

Summary: The origin, history and significance of the epigonation

The earliest attestations of the *epigonation* date from the 8th century and employ the term *encheirion*, designating „the hand cloth”. Scholars have put forth several hypotheses concerning its origin, most of them insisting on the relation with the moment when Lord Jesus Christ wiped the feet of His disciples with a *towel* (cf. John 13, 4-5). Thus, the vestment was introduced in liturgical worship to point to a biblical fact. The sources often term it the *belt encheirion*,

⁵² SIMEON AL TESALONICULUI, *Tâlcuire privitoare la templul sfânt...*, în Diac. Ioan I. ICĂ JR, *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului. Integrala comentariilor liturgice bizantine*, Ed. Deisis, Sibiu, 2012, p. 378. „de aceea are și formă de sabie și atârnă de mijloc, unde, se spune, își are omul atât puterea, cât și cumințenia. Martore pentru aceasta sunt cuvintele spuse la punerea lui: Încinge sabia Ta peste coapsa Ta, Puternice (Ps. 44, 4)”. SIMEON AL TESALONICULUI, *Despre Sfânta Liturghie...*, p. 405.

⁵³ SIMEON AL TESALONICULUI, *Tâlcuire privitoare la templul sfânt...*, p. 378

⁵⁴ N.-C. SCHNABEL, *Die liturgischen Gewänder...*, p. 79. Un alt aspect pe care dorim să îl lămurim aici este motivul existenței în spațiul slav a două veșminte diferite: epigonatul (*palica*) și bedernița (*nabedrennik-ul*). Nikodemus Schnabel a constatat că în spațiul rus *epigonatul* este asociat la nivel simbolic cu „arma duhovnicească” sau „sabia Duhului”, de unde vine și numele de *pálica* = cuțit, pumnal, iar bedernița este asociată cu „ștergarul Mântuitorului”. Atunci, când rușii se convertesc la creștinism în formă răsăriteană, uzanțele liturgice ale ierarhiei de la Constantinopol (aici incluzând vestimentația liturgică și implicit purtarea *enchorionului*) au fost preluate de către viitorii episcopi ai rușilor. Având în vedere că forma actuală a *epigonatului* s-a dezvoltat în spațiul bizantin, este posibil ca ierarhii ruși să fi perceput epigonatul ca pe o „modă nouă” și aşa să fi rămas în uzul liturgic al ierarhilor și apoi al preoților, alături de *enchorion*. Pe de altă parte, numele *nabedrennik* provine de *bedro* = sold, sugerând legătura dintre el și *enchorion*, care era prins la brâu. În Biserica Ortodoxă Română nu a existat niciodată obiceiul purtării *nabedrennik-ului* (bederniței), cu toate acestea termenul a fost impropriat și folosit ca denumire alternativă pentru *epigonat*.

which suggests that originally it was fastened to the celebrant's *belt* rather than his shoulders, as it is today. As it was later abundantly adorned with ornaments and embroidery, it became rigid and acquired a new symbolism: instead of being associated with the *towel used by the Lord*, it became the symbol of the spiritual weapon, or sword, which the celebrant employs to fight against passions. While it originally was exclusively part of the episcopal insignia, as historical sources point out, in early 15th century wearing it became allowed for worthy priests, as a honorary distinction. The existence of two similar items in the liturgical practice of the Churches under Russian influence is due to a twofold reception of the same vestment: the *nabedrennik*, which retains the early significance as symbol of the *towel*, and the *pálica* (*epigonation*), which carries the significance of a spiritual sword.